

DE SCHEPENBANKEN *)

Philip BERBEN

Inleiding

1. Een onderzoek naar de rechterlijke organisatie hier te lande in de Middeleeuwen en de Moderne tijden brengt moeilijkheden van bijzondere aard met zich mede.

Het heeft immers weinig zin te handelen over de geschiedenis van de Belgische rechterlijke organisatie als dusdanig. Onze Staat is zoals de meeste andere een produkt van een grillige loop der tijden. Sinds 1830 pas heeft men te doen met een eigen Belgisch gerechtelijk systeem, geldend voor heel het grondgebied binnen zijn enge grenzen. Tevoren waren onze gewesten immers onderworpen aan de heerschappij van diverse vorsten. Dit had tot gevolg dat bestaande structuren dikwijls werden gewijzigd en dat naargelang de opvattingen van de bewindvoerdersmacht andere rechtsopvattingen werden gehuldigd.

2. Nemen we als voorbeeld het graafschap Loon. Tot 1366 leidde het een zelfstandig bestaan. Het kende zijn eigen gewoonterecht. De rechterlijke organisatie, voor zover deze bestond, bleef binnen de Loonse grenzen. Wanneer het graafschap dan bij het prinsbisdom Luik wordt aangehecht is een sterke greep van de bisschoppen merkbaar.

Vooraf op het juridische vlak wordt die invloed aangevoeld. De prinsbisschoppen laten hun ordonnantiën gelden voor heel het aangehechte

(*) Dit artikel is gebaseerd op een werk gemaakt in het kader van het seminarie Geschiedenis van het Privaatrecht 1969-1970, o.l.v. prof. G. Van Dievoet en dhr. F. Vanhemelryck.

gebied, beroep kan men instellen te Luik, terwijl de grondwet van het prinsbisdom ook voor het graafschap geldt. Deze afhankelijkheid laat sporen na in de hogere rechtspraak terwijl in gedingen van lagere graad daarentegen Loons recht van toepassing blijft. Vandaar dat een zekere zelfstandigheid behouden blijft, hetgeen door een attest van 2 juli 1522 bevestigd wordt: «le comté de Loon conserve ses biens, privilèges et coutûmes». Niet alleen voor het land van Loon kan men dergelijke veranderingen waarnemen. Heel de middeleeuwen door zullen zich in verschillende van onze gewesten structuurwijzigingen voordoen en dit niet het minst op het juridische vlak. Het is een zoeken naar grotere stabiliteit en eenheid in de maatschappij van toen.

Men stond voor een grote versnippering van grondgebied. Iedere heer trachtte zich op zijn gebied een onaantastbaar gezag toe te eigenen. Hierdoor kon van eenheid in de praktijk weinig sprake zijn. Elk gebied had zijn rechter in de persoon van de heer die zeker geen ander gezag duldde.

3. Langzaam is daarin verandering gekomen. De greep van graven, hertogen enz., rechtstreekse vazallen van de koning of opperste heer werd sterker. Langs verordeningen, reglementen en benoemingen om trachtten zij meer eenheid en stevigheid aan hun gezag te geven. In die zin is hun grote interesse te begrijpen voor de rechterlijke organisatie van hun gebied. Een goede gerechtelijke structuur is een onontbeerlijke voorwaarde voor een effectief gezag.

Vandaar de grote rol die de schepenen toebedeeld kregen bij de uitbouw van dat gezag. Zij waren als het ware bouwstenen van een samenleving die naar rust zocht.

Afd. I - SCHEPENDOM IN HET ALGEMEEN *)

A. *Ontstaan*

Het woord «scabini» treffen wij veel in Middeleeuwse teksten aan. Het zou van «sceffino» komen wat in het Saksisch «straffen» betekent of van het woord «scapan» hetgeen op «beslissen» duidt.

Vanaf de 12° eeuw is echter het woord «schepenen» algemeen verbreid. Sommige steden zouden echter al vroeger ambtenaren gehad hebben die zowat dezelfde taak hadden als de latere schepenen. Brugge zou in 970 reeds dergelijke schepenen gekend hebben. Het ontstaan van de feodaliteit heeft aanvankelijk evenwel de ontwikkeling van het schependom geremd.

B. *Aard en bevoegdheid*

De taak van de schepenen is uiteenlopend van aard. Diverse opdrachten werden hen toevertrouwd o.a. het opmaken van akten, het organiseren

(*) Naar het werk van F. DE POTTER: *De geschiedenis van het Schependom in België.*

van politie en krijgsmacht (tot in vroegste Middeleeuwen) en tenslotte hun belangrijkste taak, het uitbouwen van het gerecht.

De schepenen zijn wakers over het recht (*les gardiens des lois*). Ze zijn normaal bevoegd in alle criminele en burgerlijke zaken.

Wat hun effectieve macht betreft verschilt deze naar tijd en plaats. In kleinere plaatsen zal de macht van de schepenen geringer zijn daar zij recht spreken in kleinere zaken. In de steden daarentegen zijn schepenen machtige personen. Zij spreken zich uit over erge feiten en zetelen in hoger beroep.

De vervolging wordt ingesteld door de MEIER (1). Hij is koninklijke of vorstelijke officier. De schepenen onderzoeken dan de verschillende feiten, horen de partijen en vonnissen na overleg. Het is ook de meier die toezicht houdt op de goede werking van het gerechtelijk systeem. De frekwentie van het aantal zittingen alsmede de procedure worden door de plaatselijke gewoonte bepaald.

C. Benoeming en standing

De benoemingsvereisten tot het ambt van schepen verschillen van streek tot streek. Gewoonlijk beperken ze zich tot de volgende :

spruiten uit een wettig huwelijk,
bezittingen hebben,
bekwaam zijn.

Het begrip «bekwaam» verschilt naar inhoud eveneens van streek tot streek sterk. In het prinsbisdom Luik werd men slechts bekwaam geacht wanneer men het diploma van «*licencié ès arts*» bezat. Voor kleinere plaatsen is men niet zo streng en acht men iemand bekwaam als hij steeds blijk gegeven heeft van een permanent rechtvaardigheidsgevoel.

Wat de leeftijd betreft zijn de criteria ook verschillend. Men neemt aan dat de meerderjarigheid vereist was alhoewel ooit jongere schepenen voorkwamen bv. te Luik (15 jaar XIIe eeuw).

De kandidaten die aan de gestelde voorwaarden voldeden werden dan door de heer (kleine plaatsen) of door de vorst (steden) benoemd, in principe voor het leven. Afzetting was slechts in gevallen van ernstig verzuim mogelijk.

Het aantal schepenen varieert naargelang van de belangrijkheid van de plaats. Luik had 14 schepenen, terwijl de plaats Hoxent (Loon) er slechts 3 kende. Normaal zijn er 7 schepenen.

Eenmaal benoemd behoren zij tot een aparte sociale klasse. Zij worden behoorlijk vergoed en genieten een bijzondere eer.

Zij stonden dan ook in hoog aanzien wat meermaals de afgunst en de nijd van het volk opwekte ; getuige hiervan een passus uit het gedicht van Jan van Boendaele, «*Jan Testye*»

«Wie rijdt ofte loept
daer hi scependom coept
die coept helle sytsgewijs.»

(1) In andere gewesten drossaard, schout en derg. genoemd.

Afd. II - HET GRAAFSCHAP LOON

§ 1. Rechterlijke organisatie van Loon

A. *Schema*

Laat- en cijnshoven,
schepenbanken,
territoriale schepenbanken,
leenzaal van Kuringen,
rechtsinstanties te Luik,
keizerlijke instellingen (Speyer later Wetzlar).

B. *Laat- of cijnshoven* waren lagere rechtbanken welke in de 11° - 12° eeuw opdoken. Ze ontstonden op initiatief van de plaatselijke heer. Hun bevoegdheid beperkte zich tot burgerlijke zaken.

C. *Schepenbanken*

1. Het zijn banken met een middel- of hogere bevoegdheid. Ze ontstonden meestal uit de hoger genoemde laat- of cijnshoven. Een onderscheid moet gemaakt worden tussen stedelijke en landelijke schepenbanken.

In de stedelijke (bv. Hasselt) wordt Luiks recht toegepast. Zij zijn bevoegd in burgerlijke en criminele zaken. De landelijke schepenbanken (bv. Neerpelt) hadden dezelfde bevoegdheid op burgerlijk gebied, doch op strafrechtelijk gebied scheen deze te ontbreken. Deze laatste schepenbanken passen echter Loons recht toe.

Het rechtsgebied van een schepenbank beslaat veelal niet noodzakelijk slechts het grondgebied van de eigen gemeente. De bank van Pelt besloeg de gemeenten Overpelt, Neerpelt, Kaulille en Kleine-Brogel.

2. De schepenen in het graafschap Loon werden verkozen door de heer of door de prinsbisschop. Zij werden voor het leven benoemd. Onder het voorzitterschap van de drost vergaderden normaliter 7 schepenen. Om de 14 dagen was een zitting voorzien die gehouden werd om 10 uur in de morgen 's winters en om 9 uur 's zomers.

De beslissingen van de schepenen werden neergeschreven in registers:

- a. Rolregisters: burgerlijke gedingen.
- b. Criminele registers: strafrechterlijke gedingen.
- c. Gichtregisters: optekenen van testamenten, erfenissen, verkopingen enz.

Wat de lokale schepenbanken betreft zijn de bronnen eerder schaars en moet men zijn toevlucht nemen tot reglementen aangaande hogere rechtbanken of tot costume en ordonnantie welke in Loon van kracht waren.

3. De rol en de betekenis van deze schepenbanken als dusdanig zijn gedurende al die eeuwen praktisch konstant gebleven. Het is natuurlijk duidelijk dat sommige banken in belangrijkheid verminderden, dat de benoemingsvoorwaarden voor schepen veranderden, enz.

Vanaf de XVII° eeuw echter is er een belangrijke structuurverandering waar te nemen. Naast de schepenbank ontstaat het gemeentebestuur met aan het hoofd de burgemeester. De schepenbank heeft steeds een zekere invloed op dit bestuur kunnen laten gelden. Zo hielden zij toezicht op de stadsrekeningen en schenen zij zich soms te bemoeien met bv. de benoeming van de burgemeester.

D. *Territoriale Schepenbanken*

1. In het midden van de 14° eeuw treffen we 5 schepenbanken aan die wat bevoegdheid betreft boven de andere uitstaken nl. de schepenbanken van Verte, Gratem, Eik, Valderen en Vliermael.

De eerste vier schepenbanken verminderden snel in belangrijkheid. Vliermael werd dan de bank met de grootste bevoegdheid.

Vooral op het gebied van het strafrecht had zij grote invloed. Door haar «leringen» en «gewijsdommen» was zij daarbij een konstante bron van rechtsvinding voor de lagere rechtbanken (2).

2. De schepenen die te Vliermael zitting hielden moesten aan strenge eisen voldoen. Zo verlangde men van hen dat zij een zeer goede vorming hadden genoten wat neerkwam op het bezit van het diploma van «licencié» aan een 'université fameuse'. Voorts dienden zij uit een wettig huwelijk te zijn geboren ; minimum 25 jaar oud te zijn en in het graafschap Loon te zijn geboren.

Ook te Vliermael werden de schepenen voor het leven benoemd. Om de veertien dagen kwamen zij met zeven bijeen onder voorzitterschap van de schout of meier.

Deze schepenbank had een dubbele bevoegdheid.

Ze zetelde als lokale bank en ook als territoriale bank in criminele zaken. De eerste bevoegdheid zou stilaan vervallen. Alhoewel dit onderscheid gemaakt wordt, wijst niets erop dat deze twee banken verschillende soorten schepenen zouden gekend hebben.

De eigenlijke territoriale bank dan zetelde als een soort beroepshof. Zij gaf raad aan lagere rechtbanken en ontving klachten van partijen als de lagere rechtbanken in gebreke gebleven waren.

3. Deze bank te Vliermael is een bron geweest van bestendiging van het Loonse recht. Zij was als een orakel van Loonse rechtspraak en doordat de schepenen van Vliermael zittingsrecht hadden in de zaal van Kuringen kregen zij een vaste greep op de rechterlijke organisatie in het graafschap Loon.

(2) - Leringen : dit zijn raadgevingen, aanwijzingen i.v.m. de rechtspraak en rechtspleging.
- Gewijsdommen : is 'n appellatierecht van deze bank waarbij zij voorname strafzaken naar zich toetrok.

E. De zaal van Kuringen

1. Deze rechtbank te Kuringen (Salle de Curange) was de hoogste rechtsinstantie in het graafschap. Het was geen schepenbank maar wel een leenhof. De graaf trad op als voorzitter bijgestaan door cavaliërs, vertegenwoordigers van de adel en de 7 schepenen van de schepenbank van Vliermael.

Zij spraken zich uit over grafelijke aangelegenheden zoals geschillen tussen vazallen. Verder fungeerde deze Zaal van Kuringen als beroepshof voor ondergeschikte hoven nl. de territoriale rechtbanken.

Van Kuringen ging men dan te Luik in hoger beroep. Aanvankelijk was dit slechts mogelijk voor burgerlijke zaken doch later ook in strafrechtelijke aangelegenheden.

§ 2. De hogere rechtsinstanties te Luik

A. LUIK : «*Les échevins de la haute justice de Liège*»

In de «coutumes de Liège» vinden wij de volgende passage : «Les échevins sont les gardiens des lois ; ils délivrent les records et dans les jugements ils ne relèvent que d'eux mêmes».

Voor het graafschap Loon is deze rechtbank dan ook van grote betekenis geweest. Ze zetelde als hoofdbank voor geheel de Luikse gebieden.

B. De schepenbank

1. Naast de schepenbank te Luik spraken zowel de «cour féodale» (van de prinsbisschop) als de «cour allodiale» (voor de allodia) recht.

De schepenbank was echter de belangrijkste. Ze telde veertien leden, was opperste rechter in strafzaken en oordeelde op normale wijze of naar «recharge» (3). Naast haar gewone taak zetelde zij ook als beroepshof voor andere schepenbanken of hoven van het Luikse prinsbisdom.

2. Ook te Luik gebeurde de benoeming der schepenen door de prinsbisschop. Zij werden voor het leven benoemd. Slechts bij zware overtredingen zoals bv. het schenden van het beroepsgeheim werden zij ontslagen.

De toelatingsvoorwaarden komen overeen met de voorwaarden die voor heel het prinsbisdom werden gesteld. «Etre ydone» (bekwaam zijn) was wel de voornaamste voorwaarde wat neerkwam op het bezitten van de titel «licencié ès arts». Wel wordt speciaal vermeld dat de schepenen rooms-katholiek moeten zijn, hetgeen aan een strenge controle werd onderworpen.

3. De Luikse schepenen hielden elke dag zitting. In het schepenhuis ver-

(3) Wanneer een lagere rechtbank de zaak wegens onbevoegdheid niet kon behandelen en doorgaf aan Luik, gaven deze schepenen hun oordeel en 'les cours inférieures jugent ainsi en recharge'.

gaderden zij op maandag, woensdag en vrijdag voor de gewone gevallen, terwijl de dinsdag en de donderdag recharge-dagen waren. De procedure in strafzaken was niet erg ingewikkeld.

Men diende klacht in bij de meier hetgeen vanaf 1361 schriftelijk (4) moest gebeuren. Een van de «sergents», helpers van de meier, maakte dan het proces bekend. Op de vastgestelde dag werden de schepenen dan bijeengeroepen die de partijen, vertegenwoordigd door «momers», hoorden en die dan na de feiten hebben onderzocht, vonnisten. Op burgerlijk gebied gold de LOI NOUVELLE.

4. Naast hun rechtsprekende taak hadden de schepenen nog andere bezigheden. Zij verleenden bijvoorbeeld uitleg betreffende gewoonterecht. Dit was het gevolg van het feit dat minder bevoegden zich voor een onmogelijke taak geplaatst zagen bij het toepassen van gewoonterecht, de «Li Paweilbars» (5) en de talloze verordeningen. Vandaar deze «records» die men niet mag verwarren met «recharge», een vorm van rechtspreken.

5. De schepenen te Luik genoten een groot aanzien. Voor hun onderlegdheid en specifieke taak werd hen de nodige eer bewezen hetgeen ook in een behoorlijke vergoeding resulteerde.

Weliswaar werd het innen van boeten ten voordele van de schepenen afgeschaft, mochten zij geen giften meer ontvangen (6), doch de gelden afkomstig van de proceskosten, van het verlijden van akten, en van rechargevergoedingen werden rechtstreeks aan de schepenen uitbetaald. Daarbij hadden zij recht op gratis voedsel en geschenken op de feestdagen. Twee onder hen, de meesterschepenen, die de boekhouding deden en controle uitoefenden op het personeel, werden extra vergoed.

6. Ook het gerechtelijk systeem te Luik heeft wijzigingen ondergaan gedurende al die eeuwen. Het heeft echter het wezen van de schepenbanken weinig aangetast. Het komt neer op het wijzigen, aanvullen of verwijderen van artikels in reglementen met betrekking tot de schepenbank. Slechts met het aanbreken van de Franse periode schijnt de tijd der schepenbanken stilaan voorbij te zijn.

Besluit

De schepenen zijn zeker de voornaamste hoekstenen geweest van de maatschappij van toen. Als bewakers van het recht hebben zij de samenleving, die overspoeld werd door de talrijke gewoonten, ordonnanties enz. op een steviger juridische basis gegrondvest.

(4) «*Lettres aux articles*» van 15.11.1361.

(5) «*Li Paweilbars*» is een wetboek ontstaan op privé initiatief dat in de vroege middeleeuwen orde trachtte te scheppen in de costumén door ze op schrift te stellen.

(6) «*Nouveau régime*» van J. van HEINSBERGE van 16.7.1424.

Ook het graafschap Loon heeft voor haar bevolking de weldadige invloed van de schepenbanken gekend.

De zelfstandigheid van het recht, in stand gehouden door de schepenen, vooral deze van Vliermael, heeft, meer dan welke andere faktor ook, het voortbestaan van het graafschap verzekerd.

Helaas konden zij niet alleen de ontwrichte maatschappij uit de steeds groter wordende rompslomp houden. De rechtspraak zelf werd slordiger. De voornaamste oorzaak dient in haar eindeloze versnippering gezocht. Geen gehucht, geen dorp zonder tribunaal. Geen ambacht of schuttersgilde zonder gerechtelijke bevoegdheid. Daarbij kon men steeds vrij tot een reeks beroepen overgaan. Zelfs dreigden vonnissen hun kracht te verliezen; vond iemand een uitspraak onbevredigend dan greep hij dikwijls prompt naar de wapens.

Het is tegen deze achtergrond dat het beeld van de schepen duidelijker wordt.